

MAJDAN, CZYLI ILE TREŚCI KRYJĄ DZIEJE JEDNEGO SŁOWA

Ewa Siatkowska

Annotation: The oldest denotation of the lexeme is 'the middle' (Old Iranic *meydan*) > 'the central city square' > 'place of talks', cf. The Greek *agora*, Roman *Forum*; or 'marketplace, bazaar'. The latter sense is that in which East Slavic population borrowed the word from Turko-Tatar peoples in early Middle Ages. Subsequently, the Ruthenian ground gave rise to further specialized meanings, e.g. 'clearing in a forest', 'cattle shed', 'exercise field', et al. During the 17th century Cossack wars, Poles borrowed the word again, denoting 'army camp' > 'army equipment' > 'someone's belongings' (with pejorative undertone). The diminutive *Majdanek* became a toponym for the Jewish death camp built by Nazis in Lublin in 1941-42. The word *majdan* has independently made its way into Polish with the so-called „orange revolution” in 2005, when *idea majdanu*, a particular political orientation based on struggle towards independence, was born; cf. phrases: “people of the Maidan”, “we will stand with the Maidan”, “Yanukovych afraid of the Maidan”, etc. These denotations were formed based on the proper name of the Kiev square. Semantic shifts to the word *majdan/Majdan* account for the emergence of a new way of thinking. The previous “association-based thinking” gave way to “symbolic thinking” hitherto reserved to art (cf. *złoty róg*, „the golden horn” in S. Wyspiański's *The Wedding*), conditioned by emotion. *Majdan* has become a symbol for higher value such as 'dignity', 'patriotism', and 'love of freedom'. They were transferred from Ukrainian onto the Polish ground via journalism and via accounts of those who came across these denotations in Kiev. In brief, *majdan* is a special word due to the unusual ways of borrowing, which lend itself to division into stages. Stage I is marked by the medieval appropriation denoting 'bazaar' by the Ruthenian population from the Turko-Tatar (along with further semantic development) and the incidental transfer into Polish; stage II, by independent, mass-scale introduction of the word into Polish, meaning 'Cossack army camp', 'Cossack equipment'. Stage III (2010-2014) is the borrowing of the word's symbolic meanings via media coverage. Currently the word is an axiological expression, iconic even, its rank similar to that of *motherland* or *freedom*. It remains, however, strictly linked to specific political circumstances in Ukraine, and loses popularity along with political change – which is also part of its extraordinary nature.

Keywords: Polish language, Ukrainian language, Majdan, change, meaning.

Tło historyczne

W starożytnej Grecji, już w V wieku p.n.e., panował zwyczaj zgromadzeń ludowych o charakterze politycznym, kulturalnym, religijnym lub handlowym, odbywających się w centrum miasta. Miejsce to nazywało się *agora*. Nazwę taką początkowo nosił plac, później również kompleks wybudowanych tam budynków. Znaczenie handlowe 'rynek' zachowało się w nowogreckim. Śladem najstarszego znaczenia jest polski medyczny termin *agorafobia* określający lęk przed otwartą przestrzenią i tłumem.

Podobną funkcję jak grecka *agora* spełniało rzymskie *forum*. Był to plac na skrzyżowaniu dwóch miejskich arterii (teraz *rondo*). *Forum Romanum* to nazwa własna placu w starożytnym Rzymie. Na *Forum* koncentrowało się życie kulturalne i religijne miasta, odbywały się tu rozprawy sądowe. Dziś łac. *forum* oznacza 'prawo'. W średniowieczu, w Polsce, *forum nobilium* to był 'sąd szlachecki', *forum mixtum* – 'sąd szlachty i duchowieństwa'.

Analogiczne zwyczaje panowały na wschodzie Europy.

U Słowian wschodnich, w okresie rodowym, starszyzna plemienna gromadziła się na *wieczach*¹⁶ czyli 'naradach'. W ruskich rocznikach (*latopisach*¹⁷) z X i XI w. wspomniane są podobne narady odbywane w centrach grodów, zwykle publiczne, choć zdarzały się też narady tajne. Najstarsza wzmianka o nich pochodzi z r. 997, najobszerniejsza – znajduje się w tzw. *Powieści dorocznej*... ,z roku 1176¹⁸. Przytoczę ją w całości:

"Novogrodci /.../ iz načala i Smoljane i Kyjane i Poločane i vsja vlasti jako na dumu, na veča schodjatsja, na čto že staręjši sdumajut' na tom, že pri goroda stanut' "¹⁹ (Mieszkańcy Nowogrodu /.../ przede wszystkim mieszkańcy Smoleńska, Kijowa i Połocka i całej ojczyzny schodzili się na wiec, jak na naradę, aby na tym co starsi uchwałą stanęło).

Z cytatu tego wynika, że słowiański *wiec* odgrywał podobną rolę jak później parlament w państwach demokratycznych, co potwierdzają kronikarze Słowian zachodnich. Thietmar (VI w.) (Słownik 1977-1980:74-75) pisał, że plemiona Sklawinów i Antów wszystkie pomyślne i niepomyślne sprawy załatwiają na ogólnych zgromadzeniach. Z kolei kronika Helmolda (Słownik 1964-1965:198-200) informuje o zgromadzeniach sądowych Słowian w w. XI. Zwyczaj wspólnych narad starszyzny nie był kontynuacją tradycji agory, bo Słowianie jej nie znali, była to inicjatywa niezależna.

Nazwa *wiec* z czasem przestała w językach słowiańskich wyrażać naradę starszyzny²⁰, bo w okresie feudalizmu inaczej układały się stosunki społeczne i zgromadzenia nabrały charakteru powszechnego. Plac na którym się odbywały przybrał nazwę *majdan*. Skąd się ona wzięła?

Wiec to derywat od ps.**věti* 'mówić'. Zob. (Słownik 1977-1980:424-427).

¹⁷ Ekwiwalent łac. *annales*.

¹⁸ *Povest' vremennyh let* inaczej *Kronika Nestora* za (Słownik 1970-1972:259).

¹⁹ Zob. ods. 1. Cytat na s. 424.

²⁰ Pozostało uogólnione znaczenie 'zgromadzenie' lub 'manifestacja'.

Rozwój znaczenia leksemu *majdan* na gruncie wschodniosłowiańskim

Omawiane słowo zostało zapożyczone przez wschodnich Słowian od ludów turko-tatarskich (Kazaków, Turkmenów, Tatarów kipczackich, Tatarów krymskich) sąsiadujących z Rusinami. Ludy te, już we wczesnym średniowieczu, ze Słowianami handlowały. Mieszkańcy Rusi²¹ zaopatrywali się na orientalnych bazarach. Wiemy, że kupowali tam owce²², być może też broń. Prawdopodobnie więc pierwszym znaczeniem słowa *majdan*, używanym przez ludność wschodniosłowiańską, było znaczenie 'plac handlowy'²³, co nie wyklucza występowania później wielu znaczeń innych, przenikających innymi drogami, albo powstających w językach ruskich samoistnie.

Spróbuję zrekonstruować semantyczną wędrówkę *majdanu*. W staro-irańskim *meydan* poświadczony jest jako 'środek'. Znaczenie to mają też inne wyrazy z grupy indoeuropejskiej o pokrewnej formie, np. sanskr. *madhya*, łac. *medium*²⁴.

Ze znaczenia 'środek', 'punkt centralny', 'to co jest położone między innymi obiektami, zwykle od niego wyższymi' na gruncie ruskim wykształciły się liczne znaczenia wyspecjalizowane,²⁵ mianowicie: '1. plac' > plac handlowy, bazar > 'plac na którym odbywają się kiermasze' > 'miejsce spotkań młodzieży' > 'budynek, w którym odbywają się zabawy'. '2. przesieka w lesie' > 'odkryte miejsce w lesie' > 'miejsce pracy smolarzy',²⁶ 3. 'jezioro w lesie', 'wyspa na jeziorze', arch. 'mogiła odkryta od góry'²⁷ 4. 'pole' > 'miejsce zarośnięte chwastami, ugór', 5. 'zamknięta, zagrodzona przestrzeń' > 'zagroda dla świń' > 'przybudówka nad chlewem' itd. (Басмер 1997:559; Словарь 1981:302; Етимологічний словник 1989:361; Етымалагічны слоўнік 1990:166; Словарь 1908:398).

Omawiane słowo wchodzi w skład frazemów: *škilnyj majdan* 'boisko szkolne', *budivel'nyj majdan* 'plac budowy', *startovyj majdan* 'miejsce startowania rakiet, areodrom', *majdanovyj jarmarok* 'jarmark na świeżym powietrzu' i inne.

Majdan jest też podstawą derywatów: *majdanik*, *majdančik* – 'narzędzia używane przez smolarzy'.

²¹ Etniczna dyferencjacja Rusinów na Wielkorusów, Małorusów, nieco później też Białorusów, nastąpiła dopiero po XV w. a zetknięcie się Turko-tatarów z narodami słowiańskimi to czasy wcześniejsze.

²² Por. (Siatkowska 1973:185-197).

²³ Poświadczony już w staro-ruskim (Басмер 1997:559): star. 'bazarnaja ploščad' 'iz tat., kypč., kazach., turkm. 'rovnoje, svobodnoje mesto'.

²⁴ Wyraz *medium* robi teraz karierę jako 'środek przekazu' w zakresie społecznej komunikacji.

²⁵ Poszczególne znaczenia przytaczane są na podstawie logicznych powiązań.

²⁶ Jest to drugi stopień specjalizacji semantycznej.

²⁷ Znaczenie to znalazłam tylko w języku ukraińskim, zdefiniowane jest jako: "starodavna mohyla rozkopana z verchu".

Pierwszy etap zapożyczenia wyrazu *majdan* przez język polski w wieku XVII

Brückner (Brückner 1957:318) za Lindem uważa, że *majdan* został zapożyczony przez polszczyznę z tureckiego w XVII w., co jest wątpliwe, bo Polacy w tym stuleciu prowadzili wojnę z Turkami Osmańskimi, nie z narodami turko-tatarskimi (napaści Tatarów na Polskę to inne czasy i inni Tatarzy). Niewątpliwie jest to ukrainizm.

Nasilenie kontaktów Polski z ukraińskimi Kozakami przypadło na wieki XVII i XVIII. Nie były to kontakty przyjacielskie. Miały charakter wojenny, spowodowany utworzeniem w połowie XVI w. na Zadnieprzu (Dzikie Pola) armii Kozaków Zaporoskich w celu ochrony granic Rzeczypospolitej przed najazdami Tatarów. W zamian ludność kozacka otrzymała różne przywileje, które nie były w pełni realizowane, co doprowadzało do ciągłych konfliktów.

1) W r. 1591 wybuchło powstanie pod wodzą Kosińskiego, spowodowane ustawą sejmową oddającą wojska kozackie dowództwu polskiego hetmana koronnego na miejsce hetmana ukraińskiego. Zostało stłumione przez nadworne wojska Ostrogskich i Wiśniowieckich.

2) W latach 1596-1597 powstanie spowodowane było kolejnym ograniczeniem swobód Ukraińców przez sejm. Objęło Wołyń i Polesie. Przywodzili mu Nalewajko, Łoboda i Sawuła. Zostało stłumione przez S. Żółkiewskiego.

3) Powstanie w r. 1625, pod wodzą Żemajły, stłumił Koniecpolski.

4), 5) Powstania w r. 1630 pod wodzą Federowicza i w r.1637 pod wodzą Sulimy, spowodowane były zabronieniem Kozakom samodzielnej obrony przeciw napaściom tureckim i zostały stłumione dzięki pomocy Kozaków rejestrowanych.

6) Powstanie w r. 1637-1638, pod wodzą Pawluka, zostało stłumione przez Potockiego.

7) Powstanie w tymże 1638 r., pod wodzą Ostrzanina i in. na Zadnieprzu, wywołane przez Kozaków wypisanych z rejestru, stłumił Wiśniowiecki.

8) Najdłuższe powstanie trwające 6 lat (1648 – 1654) pod wodzą Chmielnickiego (znane oblężenie Zbaraża) stłumione było przez J. Wiśniowieckiego .

9) W r. 1699 sejm polski w ogóle zlikwidował wojskowe oddziały kozackie, co wywołało nowe powstanie trwające od 1702 do 1704 r. (Голобуцкий 1957).

Tak szczegółowe wymienienie wszystkich powstań kozackich w w. XVII obrazuje determinację Kozaków w ich dążeniach do wywalczenia niezawisłości. Powstania

poniosły klęskę militarną, ale odniosły zwycięstwo moralne. Porównać je można do polskich powstań: listopadowego w r. 1830, styczniowego w r. 1863 i warszawskiego w r. 1940.

Jak sytuacja społeczno-polityczna rzutowała na losy omawianego leksemu najpierw w języku ukraińskim a później polskim ?

Przed XVII wiekiem słowo *majdan* nie jest w polszczyźnie poświadczane.

Najstarsze opracowanie tego hasła spotykamy u Lindego (Linde 1857:24) który pierwszy uznał powyższy wyraz za turcyzm.²⁸ Definiuje go jako "plac czworogranny w mieście jakim" i wymienia związek frazeologiczny *majdan obozowy*, co ma oznaczać 'ulice między namiotami', dalej podaje frazemy 'rynek obozowy', 'plac handlowy, bazar w obozie', 'plac z fortyfikacjami', a także 'sprzęt bojarski'²⁹. Nie obce jest mu najstarsze znaczenie, które cytuje z pracy J. K. Haura (1632 – 1707) (Skarbiec 1689; Skarbiec 1693) poświęconej rynkowi fabrycznemu w warzelniach soli, zwłaszcza wśród lasu, gdzie wypalano smołę, dziegieć lub terpentynę:

"Majdan ten ma być na kształt rynku, osadzony budami z ludźmi, według potrzeby i porządku, gdzie ma być sędzia i inni sposobni urzędnicy, aby się nie działy ekscesy".

Haur, zgodnie z tradycją *agory* i *Forum Romanum*, rynek fabryczny nazwał *majdanem*. Nazwa ta jednak była tylko postulowana, nie wiemy czy była używana. Na plan pierwszy wysuwają się użycia słowa *majdan* związane z wojną, przede wszystkim znaczenie 'obóz', określające 'zespół namiotów usytuowanych pod gołym niebem' (Dubisz 2003:1070), a w XVII w. w namiotach pod gołym niebem w Polsce mieszało tylko wojsko.

Na wschodnio-słowiańskie pochodzenie tej pożyczki zupełnie jednoznacznie wskazuje frazem *sprzęt bojarski*, czyli 'rzeczy należące do ruskiego żołnierza'³⁰.

Linde notuje też, idące innym torem, specjalizacje znaczeniowe: *majdan*, *majdanik potaszowy* - 'Potaschsiederei' - 'warzelnia potasu'.

Dalszy rozwój semantyczny omawianego wyrazu przedstawia słownik Doroszewskiego (Słownik 1962:380-381).

- 1) 'plac na wsi, lub w obozie wojskowym', warowni, w mieście;
- 2) 'dziedziniec, podwórze';
- 3) 'miejsce wykarczowane w lesie';

²⁸ Opinia ta utrwaliła się w polskim językoznawstwie. Podzielał ją Brückner, por. wyżej, i przede wszystkim największy współczesny znawca polskich turcyzmów (Stachowski 2007:515).

²⁹ Nazwa *bojar* oznaczała ruskiego żołnierza.

³⁰ Znaczenie to przetrwało do dziś, choć odnosi się do cywilów, por. "zabieraj ze sobą ten cały *majdan*" (uzualne). "Puffy, leżaki i cały majdan plażowy" (opis wyposażenia plaży nad Wisłą, (Gazeta 2014).

- 4) 'czyjeś rzeczy, dobytek';³¹
- 5) 'osada robotników leśnych';
- 6) 'piec do zwęglania drzewa';
- 7) 'zakład produkujący potaż albo saletrę';³²

Od XVII do XX wieku zachowały się znaczenia podstawowe, wskazujące na związek z obozem wojskowym, które poszerzone zostały o znaczenia łączące się z technologią wyrobu smoły.

Można zadać pytanie dlaczego na gruncie polskim zapożyczony wyraz ukraiński nabrał znaczenia 'obóz wojskowy' a w ukraińskiej leksykografii tego znaczenia nie znalazłam? Prawdopodobnie, w trakcie działań wojennych, Polacy tak mówili na ufortyfikowane obozy nieprzyjaciela, przejmując ukraińskie słowo potoczne, które nie weszło do piśmiennictwa i stąd w tym znaczeniu nie ma go we wschodniosłowiańskich źródłach leksykograficznych.

Ze wschodu Słowiańszczyzny z kolei nie dostały się do języka polskiego inne znaczenia omawianego wyrazu, np. łączące się z zabawą – tańcami, kiermaszem i pozostałe specjalizacje znaczeniowe jak 'nieuprawiane pole' > 'ugór', 'jezioro w lesie' > 'wyspa na jeziorze', 'zagroda dla świń', 'mogiła' i td., natomiast przeniknęły do polskiego znaczenia podstawowe: 'równina' > 'pole', 'plac'.

Majdan na gruncie wszystkich trzech języków wschodniosłowiańskich ma bogatą egzemplifikację gwarową, natomiast w dialektach polskich nie występuje. Spotykamy go tylko w gwarach ukraińskich na polskim Polesiu, w starym znaczeniu 'smolarnia' (Atlas 2007:164). Jest to dodatkowy dowód na zewnętrzne pochodzenie danego słowa w polszczyźnie.

Jako ciekawostkę można podać współczesny polski frazeologizm *dziedziniec dialogu*, będący propozycją Benedykta XVI, nawiązujący do *dziedzińca pogan* = miejsca w świątyni jerozolimskiej do którego mieli dostęp poganie, kiedy chcieli się czegoś dowiedzieć o judaizmie od uczonych w Piśmie. *Dziedziniec pogan* w przeszłości, a *dziedziniec dialogu* obecnie, stwarza możliwość dialogu międzywyznawionego, tak jak *agora*, która była miejscem wszelkich wystąpień i dyskusji³³. Idea agory i majdanu jest stara jak świat i całkiem nowa.

Inną formę i znaczenie mają ukraińskie i polskie deminutiwa od *majdan*: ukr. *majdanik*, *majdančik* to 'narzędzie smolarza' (por. wyżej), pol. *majdanik potaszowy* oznaczał 'mały placzyk produkujący mniej potasu' ("co rok półtora sta szyfuntów", Linde). *Majdanek* to pierwotnie

³¹ Dalszą ewolucją tego znaczenia jest 'sprzęt wojskowy, czyli broń żołnierzy' > 'określona broń, łuk' > część łuku - 'uchwyt dla ręki'.

³² Prawdopodobnie ma to związek z produkcją smoły,

³³ (Zieliński 2012:3). Chodziło o podjęcie dyskusji międzywyznaniowych.

'mały obóz', wtórnie 'obóz koncentracyjny', zob. niżej, Boczne odgałęzienie stanowi 'karczma przy drodze, zajazd', czyli 'miejsce chwilowego zatrzymania się' tak jak w obozie, który jest miejscem krótkotrwałego przebywania.

Rozwój drugiego deminutiwum *majdanek* jest interesujący. Pierwotnie była to, utworzona przez Polaków, nazwa hitlerowskiego obozu w Lublinie, powstałego w 1941 r. na polecenie Himlera. Deminutywny charakter nazwy miał na celu osłabienie rzeczywistego znaczenia 'obóz śmierci'. Obóz dzielił się na sześć "podobozów". Przetrzymywani tu byli jeńcy sowieccy, polscy więźniowie polityczni, ofiary akcji pacyfikacyjnych, ludność z łapanek ulicznych, rolnicy, którzy nie oddali kontyngentu itd. Od wiosny 1942 r. był to obóz zagłady Żydów z kilku krajów Europy. Częściowo ich zagazowywano, częściowo rozstrzeliwano w lesie. Obecnie znajduje się tu Muzeum Walki i Męczeństwa.

Majdanek w Polsce stał się nazwą własną, podobnie jak *Majdan Królewski*.

Drugi etap zapożyczenia ukraińskiego słowa *majdan* przez język polski w wieku XXI

Dalsze przemiany semantyczne przetransponowanego na grunt polski ukraińskiego *majdanu* będą zrozumiałe na szerokim tle historycznym, obrazującym dążenie narodu ukraińskiego do wolności. Tak wygląda zarys historii Ukrainy.

W XII w. dochodzi do rozpadu³⁴ Rusi, w XIII w. – najazdu Mongołów, zburzenia Kijowa i wymordowania jego mieszkańców. W XIV w. Ruś Kijowska zostaje uzależniona od Litwy, a po Unii Lubelskiej (1569) – od Rzeczypospolitej Obojga Narodów. O wojnach polsko-kozackich (ukraińskich) w XVII w. już była mowa. Były to czasy bezkompromisowej walki o wolność.

W 1667 r. Zadnieprze, a po II i III rozbiorze Polski – resztę ukraińskich ziem, przejmuje Rosja (bez zachodniej Galicji, którą przyznano Austrii).

Po rozpadzie Austro-Węgier mieszkańcy Lwowa i Przemyśla występują zbrojnie na rzecz przyłączenia do Polski. Ostatecznie Galicja wschodnia i zachodni Wołyń przeszły do Polski, Ruś Podkarpacka do Czechosłowacji, Besarabia i Bukowina do Rumunii.

Po rewolucji w 1917 r. powstaje Radziecka Republika Ukraińska. Rozpoczynają się prześladowania Ukraińców przez Stalina. Dochodzi do krachu gospodarczego i klęski głodu.

W 1991 r., po rozpadzie Związku Radzieckiego, Ukraina uzyskuje niepodległość. Prezydentem zostaje L. Kuczma, od 2002 r. – W. Juszczenko, od 2010 r. – W. Janukowycz.

³⁴ Chodzi o rozpad państwowy, nie etniczny.

W 2005 r. dochodzi do tzw. *potarańczowej rewolucji* wywołanej sfałszowaniem wyborów. Wtedy to w narodzie ukraińskim, po wielu latach, odrodza się idea *majdanu* nawiązująca do wolnościowego zrywu kozackiego.

Polszczyzna po raz drugi zapożycza słowo *majdan* razem z całym jego ideowym bagażem.

Większość współczesnych użyć omawianego słowa, w języku polskim odnoszących się do wydarzeń w Kijowie,³⁵ jest repliką znaczeń ukraińskich. Źródłem na ogół są albo przedruki z prasy ukraińskiej, albo wypowiedzi Polaków, którzy byli naocznymi świadkami kijowskich wydarzeń i posługują się teraz zasłyszczonym na Ukrainie słownictwem.

Zmieniało się zabarwienie stylistyczne analizowanego wyrazu.

W pierwszym etapie rozwoju nazwa *majdan* była emocjonalnie neutralna. Pewien ładunek, chyba niezbyt silnych, emocji negatywnych mógł cechować siedemnastowieczne znaczenie 'wojskowy obóz kozacki', bo był to – bądź co bądź – obóz wroga. Obecnie stosunek uczuciowy Polaków do *kijowskiego majdanu* zmienił się na zdecydowanie pozytywny. Wbudowany jest w ogólne pozytywne nastawienie do narodu ukraińskiego. Publikowane są w prasie deklaracje braterstwa, odbywają się manifestacje solidarnościowe, przekazywane są dary itd

Spójrzmy na – wyekscerpowany z polskiej prasy – materiał z lutego, marca i kwietnia 2014³⁶ pogrupowany wg "gniazd semantycznych", a stanowiący cytaty z użyciem wyrazu *majdan*.

'Plac Niepodległości w Kijowie'

"...jej syn i córka przebywają teraz na Majdanie" 20.02.; "...odejście protestujących z Majdanu" 20.02. "Na Majdan ściągali wczoraj protestujący stolicy" 20.02; "Władza postawiła ultimatum: albo do godziny 20 odejdą z Majdanu Niepodległości, albo oddziały Berkutu wezmą plac szturmem", 20.02. "Z Majdanu do Warszawy", 22.02. "Kilkunastu uczestników starć na kijowskim Majdanie leczy się w szpitalu MSW", 22.02. Julia Tymoszenko w sobotę przemawiała na Majdanie", 24.02. "...został pobity przez funkcjonariuszy Berkutu, choć nie brał udziału w walce na Majdanie", 24.03. "Sobotnie uroczystości pogrzebowe na Majdanie", 24.02. "Przyniósł na Majdan krzyż", 24, 02. "Tymoszenko obiecywała na Majdanie". 25.02. "Gdy byłem na Majdanie, musiałem mocno lawirować, żeby nie zbliżyć się do wielkiego portretu Stepana Bandery", 26.02. "...w punkcie dyskusyjnym na Chreszczaryku, między Majdanem, a placem Europejskim" 5.03. "W transmisjach z Majdanu widziałem ujęcia jak z mojego filmu "[R. Gliński, reżyser filmu "Kamienie

³⁵ W czasie pisania artykułu punkt ciężkości rozruchów przeniósł się do Doniecka.

³⁶ W większości pochodzi z "Gazety Wyborczej", rzadziej z programów telewizyjnych.

na szaniec"]], 6.03. Nad Majdanem czuć było mocną woń benzyny; ...zabici podczas protestów na Kijowskim Majdanie", 8-9. 03. 15.03. "Ludzie ze sceny Majdanu zwracali się do młodych chłopców stojących w milicyjnym szpalerze pod kolumną Ukrainy: "Jesteście naszymi braćmi, synami i mężami. Opamiętajcie się !", 15.03."Skatowany na Majdanie Jura wy dostał się dzięki zmienionemu nazwisku", 24.03. "Dziś na Majdanie przedstawieni zostaną kandydaci na ministrów", 26.02.

Niejako pomostem między powyższym i następnym znaczeniem były syntagmy: *Ukraińcy Majdanu, protestujący na kijowskim Majdanie; mściciele Majdanu; bojowi atamani*³⁷ *Majdanu; nacjonalizm banderowców na Majdanie; ludzie Majdanu* itp.

'Grupa ludzi przebywających na placu Niepodległości w Kijowie'

"Berkut szturmuje Majdan". 19.02.2014, "Warszawa solidaryzuje się z walczącym Majdanem" 20. 02., "Odwołano planowany szturm na Majdan" 20.02;2014, "Trudno spoglądać dziś na kijowski Majdan bez podziwu", 22-23.02. "Majdanowi nie wystarcza dziś odsunięcie prezydenta i jego ekipy, chcą³⁸ go sprowadzić do Kijowa i postawić przed sądem" 22 - 23.; "Momenty konfrontacji z Majdanem". 24.02. "Parlament rządzi, Majdan czuwa", 24.02; "Majdan żegnał zabitych", 24.02. "Dymisja i to natychmiastowa, krzychał ze sceny dowódca jednej z sotni samoobrony Majdanu", 24.02 "[Janukowycz] przestraszył się trzech rzeczy: Majdanu, wyjścia Tymoszenko i próżni w jakiej się znalazł", 24.02. "postulaty Majdanu", 24.02. "Majdan trwa, bo obiecał. że będzie stać do ostatecznego zwycięstwa". 24,02 "w obliczu dramatu Majdanu", 25.02; "Na Majdanie to się nie spodobało", 25.02; "... 25.02 .".Doświadczenia Majdanu",26.02.;"plan ostatecznej rozprawy z kijowskim Majdanem", 26.02. "Majdan wybiera rząd", 27.02. "Majdan bez entuzjazmu przyjął te propozycje", 27.02; "Ukraińcy się nie ulękli. Ich panteon wzbogacił się o Niebiańską Sotnię, jak ludzie nazywają poległych na majdanie³⁹. Już dziś ku ich czci nazywane są ulice i place, nie tylko na zachodzie⁴⁰, ale i w Dniepropetrowsku i Kirowohradzie. To miara rewolucji narodowej na Ukrainie.", 28. 02. "Bohaterska lekarka Majdanu Olha Bohomolec", 6.03; "Kamera pokazuje z bliska agonię postrzelonego w głowę uczestnika Majdanu, To film J. Pospieszalskiego *Blżej*", 15.03. "Majdan wczoraj nie tylko protestował czy walczył, ale produkował broń. Młodzi chłopcy i dziewczyny, mężczyźni i kobiety wyrwali kosti bruku i rozbijali je na mniejsze, poręczne kawałki" 15.03."Realny świat Majdanu, który wkradł się w przemówienie (Julii Tymoszenko), pokazał co tu kto może. Wypuszczona z więzienia, splamiona

³⁷ Wyrażne nawiązanie do tradycji wojen kozackich.

³⁸ Niezgoda gramatyczna dowodzi ukrytego znaczenia 'ludzie majdanu'.

³⁹ Syntagma *polegli na majdanie*.

⁴⁰ Prawdopodobnie chodzi o zachodnią Ukrainę.

polityką i majątkiem Julia Tymoszenko mogła mniej", 24.03. "W centrum stolicy, zwykle ruchliwym, wesołym, życie toczy się w zupełnie nowym rytmie...aktywny jest tylko Majdan" i przylegający do niego Chreszczatik", 15.03;

Granica oddzielająca to znaczenie od następnego nie jest ostra.

deologiczne i polityczne oblicze Majdanu'⁴¹

"...parlament może zmienić prawo po myśli Majdanu", 21.02. "Majdan ? Zniszczyć. Putin chce widzieć Ukrainę w swojej Unii Euroazjatyckiej", 22-23.02. "nastroje antymajdanowe"⁴² 26.02. "Rada Najwyższa ... wybrała Arsenija Jaceniuka, jednego z liderów Majdanu" 28.02. "Moskwa rozwija ofensywę krymską na wszystkich możliwych frontach. Federalne kanały telewizyjną podają, że wydarzenia w Kijowie, na Majdanie, prezentują wyłącznie panoszenie się banderowców i faszystów." 1-2.03. "Mój dziadek szedł od Moskwy do Berlina, a ja teraz mam się go wyrzec i czcić Majdan i Banderę? 1-2.03. "Putinowi udała się manipulacja świadomością wielu Rosjan, że Kijowem rządzą banderowcy z Majdanu", "Zawsze będziemy po stronie Majdanu", 5.03,⁴³ 8-9.03. "Innego zdania jest Michail Chodorkowski, ...przez ostatnie 10 lat więzień Putina. W niedzielę wystąpił na Majdanie"; "Majdan oklaskiwał go gorąco i skandował..." Rosjo powstań". 10. 03; "Prof. Mirosław Marynowycz – grekokatolik ze Lwowa i Józef Zissels – Żyd przyjechali, bo podniósł się wrzask, że na Majdanie roi się od nacjonalistów, neofaszystów i antysemitów." 12.03.; "Na początku Majdanu poparcie dla Ukrainy w Europie utrzymywało się na poziomie 39%. Po 3 miesiącach, dzięki intensywnej edukacji Majdanu, doszło do 51%, Los podarował nam Majdan", 12.03. "Jeśli Putin miewa złe sny, to śni mu się Majdan pod Kreml", 12.03. "Dlaczego Europa nie docenia Majdanu?"; "Majdan szykuje się na nową bitwę" 15.03; "Putinie, nie leż mi do domu!" "Ukraina zwycięży", skandowały wczoraj grupki Ukraińców na Majdanie", 15.03. "Majdan zżymał się na rokowania z Janukowyczem", 22-23.03. "wysłał na Majdan wyszkolonych bojówkarzy, którzy zaatakowali budynki rządowe". 20.03. "Rosyjska propaganda zalicza wszystkich popierających Majdan do banderowców" 24.03.

Następne gniazdo semantyczne eksponuje nie tyle semy wyrażające postawę ideową ludzi na Majdanie, co ich działalność.

'Walki na Majdanie. rewolucja'.

"Czy poparcie dla rewolucji wśród ludzi kultury jest powszechne ? Przypadków otwartej krytyki Majdanu nie było" 24.03 ";... nie komentował protestów na Majdanie, 23.03;

⁴¹ Ta grupa stanowi pomost między znaczeniem 'ludzie z Majdanu' i 'walki na Majdanie'.

⁴² *Antymajdanowy* - przymiotnik od *Antymajdan*= ideologia przeciwna ideologii *Majdanu*.

⁴³ Wystąpienie sejmowe Grzegorza Schetyny.

"Jeszcze przed Majdanem...(='przed rozruchami na Majdanie') "Wielu ludzi, którzy stali na Majdanie " (tzn. 'protestowali, walczyli') " 24.03.⁴⁴ "Jurij Szuchewycz ... współtwórca skrajnie prawicowej partii UNA wchłoniętej po Majdanie przez Prawy Sektor" 13.04. "Ten Majdan zaowocuje zupełnie innymi owocami niż poprzedni", 13.04. "W okresie Majdanu" (walk na Majdanie), TVN 24 (godz.21.26), 13.04."Zwolennicy Majdanu", (walk a Majdanie, siłowych rozwiązań) 14.04.

"Czy udałby się polski Majdan ?" (polska rewolucja ?), 14.04; "Patriarcha Cyryl zganił Cerkiew ukraińską za poparcie dla Majdanu" [dla rewolucji] (Idziemy 2014:38-39). Inne znaczenie słowa *majdan* to 'nieuporządkowany tłum' ⁴⁵

"Szli majdanem, nie zwartym szykiem", zasłyszane.

Rodzi się wiele nowych związków frazeologicznych i leksemów określających elementy obecnej sytuacji, np. ' polegli na Majdanie' to niebiańska sotnia, nieśmiertelni bohaterzy. Ciekawym neologizmem jest, nieprzetłumaczalny na polski, wyraz *tituszka* oznaczający 'prowokatora'. Rodzinę i środowisko byłego prezydenta Janukowycza nazywa się *familia*. Cały ruch nosi różne nazwy: obok wyrazu pospolitego *majdan*, są nazwy własne: *Majdan Niepodległości*, *Kijowski Majdan* i synonim *Miasto-Państwo*⁴⁶ Rozpowszechniło się złożenie *Euromajdan* (na wzór *Europarlament*): "Jak wygląda Euromajdan od kuchni?", 8-9.03. "43-letni polityk był jednym z przywódców pomarańczowej rewolucji, a przez ostatnie tygodnie komendantem kijowskiego Euromajdanu", 27.02. "To można było myśleć przed Euromajdanem:", 10.03. Eurorewolucja (eksponowanie bezpośredniej przyczyny rozruchów – braku zgody na podpisanie umowy stowarzyszeniowej z UE), kijowski Euromajdan, Rewolucja Godności, Rewolucja Narodowa, Ukraińska Wiosna (jak Praska Wiosna), Noc Gniewu⁴⁷. Są to wyrażenia dziennikarzy pracujących w różnojęzycznych agencjach prasowych, szybko wychwytywane i rozpowszechniane w żywym języku. Na marginesie można wymienić dowcipny neologizm: *leninopad* = 'zburzenie pomnika Lenina.'

Majdan jako symbol

⁴⁴ Specjalną pozycję stanowi doniesienie o produkcji teledysku pt.*Happy Kyiv* i o doznaniach ludzi, którzy się tego przedsięwzięcia podjęli (Wysokie Obcasy 2014:6).

⁴⁵ Jest to znaczenie pojawiające się rzadko.

⁴⁶ Aluzja do łac. *civitas*. W języku polskim takie apozycyjne struktury należą do rzadkości, raczej mówi się *wolne miasto* (np. Gdańsk przed 1039 r.)

⁴⁷ Określenie to nie odnosi się do wszystkich wydarzeń, tylko do wydarzeń jednej nocy.

Ostatnie lata to nie tylko w polityce, ale i w semantyce, okres przełomowy, co dobitnie ukazuje historia omawianego wyrazu.

Dotychczas wszelkie zmiany znaczeniowe leksemu *majdan* zachodziły zgodnie z dawno odkrytymi prawami semantycznymi. Ewolucja znaczenia interesującego nas leksemu najczęściej polegała na specjalizacji. Np. od znaczenia 'równina, płaszczyna' dochodziło do kolejnych zmian znaczeniowych jak 'polana w lesie' albo 'plac w mieście' i dalej: 'polana na której coś się dzieje, np. wyrabia się smołę' oraz 'plac na którym coś się dzieje, jacyś ludzie prowadzą jakąś działalność, np. 'sprzedają artykuły handlowe' czy 'odbywają naradę', ewentualnie 'manifestują w imię czegoś lub przeciw czemuś'. Czasem dochodziło do przesunięcia zakresu znaczenia, np. 'grupa żołnierzy przebywających na *majdanie*'> 'sprzęt tych żołnierzy, przede wszystkim ich broń' itd.

Od czasów transformacji ustrojowej krajów słowiańskich dawne myślenie asocjacyjne, polegające na kojarzeniu podobnych cech znaczeniowych, czyli semów, zaczęło coraz częściej być uzupełniane, a nawet wypierane, przez myślenie symboliczne.⁴⁸ Np. rewolucja w ówczesnej Czechosłowacji została nazwana *rewolucją aksamitną*, ponieważ odbyła się bez stosowania przemocy.

Spektrum używania symboli jest bardzo szerokie. Zjawisko to może mieć szerszy wymiar. Ponieważ "myślenie symboliczne" generowane jest przez emocje, a nie przez intelekt, pojawiają się supozycje, że to w ogóle nie jest myślenie⁴⁹.

Myślenie symboliczne stanowi obecnie również inspirację do powstania nowego znaczenia wyrazu *majdan*: 'dążenie do swobód obywatelskich'. *Majdan* został i dla Ukraińców i dla Polaków słowem aksjologicznym (wyrażającym wartości), wręcz kultowym, takim jak *matka*, *ojczyzna*, *godność*.

Na Ukrainie w 2005 r. symbolem poparcia dla W. Juszczeki, który walczył o prezydenturę, był – również symbolicznie wybrany – pomarańczowy kolor siedziby jego sztabu wyborczego. Kolor ten stał się środkiem wyrazu. Ludzie nie komunikowali swojej woli poparcia Juszczeki werbalnie, tylko przez noszenie na szyi pomarańczowych wstążek, trzymanie w ręku pomarańczowych chorągiewek itd.

Już w 2005 roku na placu Niepodległości w Kijowie powstało miasteczko namiotowe, w którym przebywali manifestanci, nazwane *majdanem*. Nazwa ta miała nawiązywać

⁴⁸ Ten typ myślenia rozwinął się w sztuce, gdzie stanowi podstawowy środek ekspresji. Nie chodzi tu więc o pojawienie się myślenia symbolicznego, tylko o jego upowszechnienie.

⁴⁹ Por. wywiad Agnieszki Kublik z Krzysztofem Środą (Nie mamy szans 2014:3).

do wieloletniej walki społeczności kozackiej o wolność. Zewnętrzny wygląd dzisiejszego *majdanu* również symbolizuje starą tradycję: podobnie jest zbudowany jak kozacki *majdan*.

Majdany zainstalowano w 50 miastach Ukrainy. Zrodził się *Ruch Majdanu*, który wykroczył poza działanie partii politycznych. Był sposobem organizowania się społeczeństwa. Przypominał *Ruch Solidarności* w Polsce (Wójcicki 2013:7-17).

Pomarańczowa rewolucja formalnie osiągnęła swój cel, choć do fundamentalnych reform społecznych nie doszło. Cele rewolucji z r. 2013/2014 są bardziej ambitne: zmiana systemu władzy, większe otwarcie na Zachód (przy zachowaniu narodowych tradycji).

Dla podkreślania ideowej wymowy plac Niepodległości udekorowany jest symbolami kozackimi, portretami osób, które zginęły w gułagu, herbami miast, które dołączyły do *Ruchu Majdanu*.

Idea majdanu przekroczyła granice Ukrainy, doszła do Wenezueli. Tak brzmi doniesienie prasowe⁵⁰

Zaczęło się w Cristobal, stolicy maleńkiego zachodniego stanu Táchira pod Andami i granicą z Kolumbią. Ludzie zbuntowali się (...). Buntownicy zajęli centrum miasta, zbudowali barykady (...) Ogłosili centrum "sferą oporu", wolną od władzy. Dzielnicę Sucre nazwali Sucranią⁵¹ przez podobieństwo do buntu na kijowskim Majdanie.

Wiele się w naszym życiu zmieniło. Zmieniły się też prawa rozwoju znaczeniowego słów a może myślenie ludzi ? Nie zmieniło się tylko odwieczne umiłowanie wolności.

Do takich wniosków uprawnia śledzenie semantycznego rozwoju, zapożyczonego z ukraińskiego, polskiego wyrazu *majdan*.

Bibliografia:

Васмер 1997: Васмер, М. Этимологический словарь русского языка, II, Москва, 1997.

Голобуцкий 1957: Голобуцкий В. А. Запорожское казачество, Киев, 1957.

Етимологічний словник 1989: Етимологічний словник української мови, III, Київ, 1989.

Словарь 1908: Словарь української мови, II, Київ, 1908, 398.

Словарь 1981: Словарь русских народных говоров, XVII, Ленинград, 1981.

Этымалагічны слоўнік 1990: Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, VI, Мінск, 1990;

⁵⁰ Informacja z internetu.

⁵¹ *Ucrania* to po hiszpańsku 'Ukraina'.

Atlas 2007: Atlas gwar wschodnio-słowiańskich Białostoczczyzny, T. IX, Leksyka 5, Warszawa, 2007.

Brückner 1957: Brückner, A. Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa, 1957 (przedruk wydania z 1927 r.).

Dubisz 2003: Dubisz, S. Uniwersalny słownik języka polskiego, II, Warszawa, 2003, 1070.

Gazeta 2014: Gazeta Wyborcza, 1.05.2014

Idziemy 2014: Idziemy, 18 (450), 04.05.2014

Linde 1857: Linde, M.S.B. Słownik języka polskiego, III, Lwów, 1857.

Nie mamy szans 2014: Nie mamy szans na porozumienie. – Gazeta Wyborcza, 14.04.2014.

Siatkowska 1973: Siatkowska, E. Na tropach barana. – W: Z polskich studiów slawistycznych, seria IV Językoznawstwo, 1973, 185-197.

Skarbiec 1689: Skarbiec ekonomii, Kraków, 1689.

Skarbiec 1693: Skarbiec ekonomii, Kraków, 1693.

Słownik 1962: Słownik języka polskiego pod redakcją W. Doroszewskiego, IV, Warszawa, 1962.

Słownik 1964-1965: Słownik starożytności słowiańskich, II, 1964-1965.

Słownik 1970-1972: Słownik starożytności słowiańskich, IV, 1970-1972.

Słownik 1977-1980: Słownik starożytności słowiańskich, VI, 1977-1980.

Stachowski 2007: Stachowski, S. Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim, Kraków, 2007.

Wójcicki 2013: Wójcicki, K. Ukraina – narodziny społeczeństwa obywatelskiego. – Sprawy międzynarodowe, 4.2013, LXVI, 7-17.

Wysokie Obcasy 2014: Wysokie Obcasy, 15, 12.04.2014

Zieliński 2012: Zieliński, H. Dziedziniec czy agora? – Idziemy, 42, 20.10.2012.

Informacje o autorze:

Ewa Siatkowska – emerytowany profesor Instytutu Slawistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego. Przepracowała w tym samym miejscu pracy 52 lata. Jej pasją była zawsze dydaktyka, Dotąd ma kontakty z dawnymi studentami, którzy często zajmują różne odpowiedzialne stanowiska na uczelniach krajowych i zagranicznych, w dyplomacji, dziennikarstwie itd. Specjalność: bohemistyka i sorabistyka. na szerszym tle. Zainteresowania dość różnorodne: porównawcza leksykologia, ze szczególnym uwzględnieniem semantyki, tekstologia, historia języków słowiańskich, ostatnio aksjologia i interferencje językowe. Mąż i córka również naukowo zajmują się slawistyką.